

tora tezi, 1957), AÜ DTCF, tür.yer.; L. P. Peirce, *Harem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükûmranlık ve Kadınlık* (trc. Ayşe Berktaş), İstanbul 2002, s. 333-334, 373-374; Abubekir S. Yücel, "İki Halifenin Bir Arada Bulunmaması Anlayışı ve Osmanlı Hükümdarı Sultan İbrahim'in Siyaseten Katli", *İslâmî Araştırmalar*, XII/1, Ankara 1991, s. 40-57.

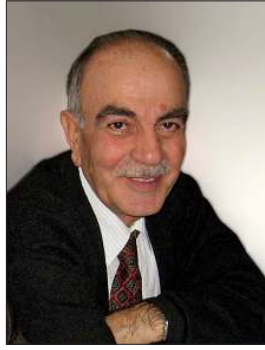
DAVUT ERKAN

SOFUOĞLU, Mehmet Cemal (1941-2013)

Hadis ve Kur'an alanında
çalışmaları bulunan ilim adamı.

Kütahya'nın Simav ilçesine bağlı Şenköy'de doğdu. Karaalioğulları sülâlesinden Sofu Mehmet Efendi'nin torunudur. Babası Sait Hoca, annesi Karahüseyinoğulları'ndan Fadime Hanım'dır. Ailenin soyadı önceleri Tuncer iken babası tarafından 1950'de Sofuoğlu olarak değiştirilmiştir. İlk eğitimini aldığı babasının gözetiminde hâfız oldu. Babası Kâmil Miras'ın sünnet hakkındaki bir yazısını çok beğenince oğlunu ilim tahsiline yöneltti. İlkokulun ardından gittiği İzmir Kestanepazarı Kur'an Kursu'nda hıfzını tekrar ederken İzmir İmam-Hatip Okulu'nun dört yıllık orta kısmının bitirme sınavlarını dışarıdan verdi ve lise kısmını aynı okulda okuyarak bitirdi.

1961-1962'de İzmir'de Hacı Mehmed Camii'nde imam-hatiplik yaptı. Bu sırada İlahiyat Fakültesi'ne girebilmek için Nazilli Lisesi'ni dışarıdan bitirdi. 1962'de girdiği Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 1966'da mezun oldu. Manisa'nın Demirci ilçesindeki İmam-Hatip Okulu'na öğretmen olarak tayin edildi. 1969'da aynı ilçeden Âmâ Hâfız Rıza Orhun'un kızı Nermin Hanım'la evlendi. Bu evlilikten Sait Cemil, Sencer ve Safiye Nilgün adında üç çocuğu oldu. Öğretmenliği sırasında Millî Eğitim Bakanlığı'nca bir yıl süreyle Bağdat'a gönderildi. Türkiye'ye döndükten sonra hadis alanında çalışmaya karar verdi. 1972'de Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Kürsüsü'ne asistan tayin edildi. 1975-1976'da doktora çalışması için araştırmalar yapmak üzere Ezher Üniversitesi'nde bulundu. 1977'de *Şia'nın Hadis Anlayışı* başlıklı teziyle doktorasını tamamladı, 1983'te *Hadis Tenkîdi Yönünden el-Kâfi Üzerine Bir İnceleme* adlı teziyle de doçentliğe yükseldi. 1985'te Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne doçent olarak tayin edildi, 1989 yılında profesör oldu. 1985-1988 yıllarında bu fakültede, 1993-2004 arasında Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Meslek Yüksek

Mehmet
Cemal
Sofuoğlu

Okulu'nda idarî görevler üstlendi. Kuruş aşamasında bir dönem Kazakistan Ahmet Yesevi Üniversitesi'nde çalıştı. Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 2008 yılında emekliye ayrıldı. 31 Ağustos 2013'te geçirdiği bir kalp krizi sonucunda vefat etti ve İzmir Urla Zeytinalanı Mezarlığı'na defnedildi.

Kur'an'ın anlaşılmasında hem İmam Mâtürîdî'nin akılcı yaklaşımını hem tarihselci yorumu esas alan Sofuoğlu'na göre Kur'an-ı Kerim sorumlu ve yetkin bir kul anlayışı zemininde anlaşılmalıdır. Allah her şeye kâdir olmakla birlikte insanın âhirette hesaba çekilebilmesi için eylemlerinde özgür iradeye sahip olması ve bir sorumluluk üstlenmesi gerekir. Ayrıca Kur'an'ın adaleti sağlama amacının gerçekleşmesi İslâm ahkâmının zamana ve toplumsal şartlara göre değişmesine bağlıdır. Kur'an'ı anlamak için nâzil olduğu dönemin Arap dilinin, toplumun siyasal, kültürel ve ekonomik özelliklerinin, Hz. Muhammed'in yaşadığı çağa kadar ortaya çıkmış olan diğer dinlerin ve kültürlerin çok iyi bilinmesi gerekir. Bu konuda başarı ancak Hıristiyanlık, Yahudilik, Hint dinleri, Doğu kültürü, hatta tarihin ilk çağlarına ait bütün mitolojik mirasın araştırılıp öğrenilmesi ve antropoloji, sosyoloji, psikoloji, dinler tarihi gibi disiplinlerle iş birliği yapılmasıyla elde edilebilir. Ona göre Hz. Muhammed'in Kur'an dışında bir mucizesi yoktur. Kur'an-ı Kerim'in yüksek edebî değeri, dili, içeriği ve tahrife uğramadan günümüze kadar gelmesi onun icâzının delilidir. Hz. Peygamber'in tek mucizesini Kur'an'ın teşkil etmesinin hikmeti, Peygamber'le birlikte artık mucizeler devrinin kapanıp akıl ve bilim devrinin başlamış olmasıdır.

Sofuoğlu'na göre Hz. Peygamber'in bütün sözleri vahye dayalıdır. "O kendi hevâ ve hevesine göre konuşmaz" meâlindeki âyet (en-Necm 53/3), Resûl-i Ekrem'e peygamberlik verildikten sonra söylediği her sözün vahiy olarak değerlendirilmesi

gerektiğini değil onun okuduğu âyetlerin Allah katından indiğini, müşriklerin şair, meczup ya da yalancı olduğu yolundaki iddialarının yanlışlığını gösterir. Bu âyet sadece Kur'an'ın Allah katından indiğini bildirdiğinden Hz. Peygamber'in beşer olarak söyledikleri vahiy kavramının dışında değerlendirilmelidir. Hadislerin sıhhatinin belirlenmesinde sahâbe unsuru önemlidir. Saîd b. Müseyyeb'in sahâbi tarifini benimseyen Sofuoğlu'na göre Hz. Peygamber'i yakından tanıyan sahâbe onun sözlerini ve davranışlarını daha doğru, bunların vahiy eseri mi yoksa kendi kararı mı olduğunu anlayabilmektedir. Sonraki dönemlerde sahâbe tarifinin genişletilmesi hadis usulünde bazı sorunların doğmasına yol açmıştır. İslâm tarihinde meydana gelen siyasal, kültürel, ekonomik pek çok gelişmenin sebebi uydurma hadislerin ortaya çıkmasıdır. Hz. Muhammed, Kur'an'la mukayyet olduğundan hadis külliyatı Kur'an'a arz edilerek okunmalıdır. Bunun neticesinde sıhhatinden emin olunan hadisler Kur'an'ın doğru anlaşılmasında ilk başvuru kaynağını teşkil eder. Sofuoğlu son yıllarında dinde sembolizm, eski kültür ve dinlerdeki sembolik öğelerle İslâm kültüründeki benzerlikler üzerinde çalışmış, ancak bu çalışmalarını esere dönüştürmeye ömrü vefa etmemiştir. Ona göre günümüzde İslâm dünyasının yaşadığı sorunların çoğu Kur'an'da ve Resûl-i Ekrem'in sünnetinde dürüst ve güvenilir insan olma ilkesine yapılan vurgunun anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Müslüman devletler, sosyal devlet olmalıdır; zengin sayısının az, yoksul sayısının fazla olduğu toplumlarda İslâm'ın ruhuna aykırı bir durum söz konusudur.

Eserleri: *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi Kılavuzu* (Ankara 1975, 1978, 1984, Mücteba Uğur ile birlikte); *Ayet ve Hadislerle İbadetlerimiz* (İstanbul 1984, Salih Akdemir ile birlikte); *Açıklamalı Büyük Dua Kitabı* (Ankara 1994); *İslam Dini Esasları: Yeni Bir Bakış-Yeni Bir Yorum* (İzmir 1996, 1997, 1999; Hz. Peygamber'in "Kolaylaştırınız, güçleştirmeyiniz" hadisi temel ilke kabul edilerek kaleme alınan bu eser klasik ilmi hallerden farklı bazı görüşler içermektedir); *Alevîlik-Bektaşîlik Tartışmaları* (Ankara 1997, Avni İlhan ile birlikte); *Kur'an-ı Kerim ve Hadislere Göre Hz. İsa ve Hıristiyanlık* (Ankara 2005); *Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali* (Ankara 2008, 2009, 2011, 2014, Abdülkadir Şener ve Mustafa Yıldırım ile birlikte). **Makaleleri:** "Şia'nın Saha-

bîler Hakkındaki Bazı Görüşleri" (*AÜİFD*, XXIV [1981], s. 533-538); "Zayıf ve Mevzu Hadisler Açısından Tirmizî'nin Süneni Üzerine Bir İnceleme" (*DÜİFD*, VI [1983], s. 437-487); "Gadir-i Hum Meselesi" (*AÜİFD*, XXVI [1983], s. 461-470); "Kur'an ve Hadis Kültürünün Kutadgu Bilig'deki İzleri" (*DÜİFD*, V [1989], s. 127-180); "Muhammed Sadık Necmi'nin Buhârî'ye Yöneltilmiş Bazı Tenkidler" (*a.g.e.*, VI [1989], s. 89-94); "Regaib Namazı Hakkında Bir Münazara" (*a.g.e.*, VII [1992], s. 13-45); "Şia-î İmâmîye'nin Hadis Anlayışı" (*Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şilik Sempozyumu*, İstanbul 1993, s. 258-287). İzmir'de yayımlanan *Özlem* (1961) ve *Fidan* (1992) adlı dergilerde de yazıları bulunan Sofuoğlu ayrıca M. Zâhid Kevserî'nin *Fıkhü ehli'l-İrâk ve hadîşühüm* adlı Arapça eserini *Hanefî Fıkhının Esasları* adıyla ve Abdülkadir Şener ile birlikte tercüme etmiştir (Ankara 1991).

BİBLİYOGRAFYA :

M. Cemâl Sofuoğlu, *İslam Dini Esasları: Yeni Bir Bakış-Yeni Bir Yorum*, İzmir 1999, s. 1-2, 663-758; a.mlf., *Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Mealî*, Ankara 2008, s. 399, 474, 525, 528; Abdülkadir Şener, "Prof. Dr. M. Cemâl Sofuoğlu Kardeşim", *TY*, XXXIII/315 (2013), s. 54-55 [maddenin yazımında M. Cemal Sofuoğlu'nun ailesi ve yakınlarından alınan bilgilerden de yararlanılmıştır].

NİLGÜN SOFUOĞLU KILIÇ

SOFYA ULUCAMİİ

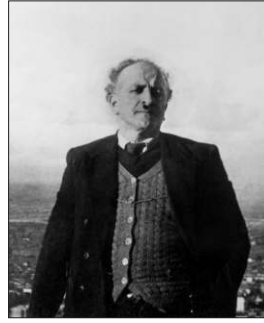
(bk. MAHMUD PAŞA CAMİİ).

SOĞUKOĞLU, İbrahim Halil

(1901-1952)

Nakşibendî şeyhi.

Gölcük'ün Hamidiye köyünde doğdu. Çocukluğu Sapanca'nın Fevziye köyünde geçti. Babası Seyyid Said Hilmi Efendi, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Arnavutluk'ta on yıldan fazla kadılık, daha sonra da çeşitli yerlerde imamlık yapmıştır. İbrahim Halil ilk eğitimini ailesi içinde aldı. Genç yaşta hâfızlık yaptı ve ardından ilmî icâzet aldı. Daha sonra gördüğü bir rüya üzerine İstanbul'a giderek Nakşibendî şeyhi Ahmed Hüsameddin Efendi'ye intisap etti. Şeyhi onu Manisa'ya Şeyh İzzeddin eş-Şâzelî'nin yanına gönderdi. Ardından Mısır, Irak, Suriye, Hicaz ve Yunanistan'da çeşitli şeyhlere bağlandı, özellikle Suriye'de son şeyhi Humuslu Ebü'n-Nasr Halef Efendi'nden feyiz aldı. Divanında tanıdığı ve kendilerinden feyiz aldığı kırk bir müşşidinin ismini zikretmekle birlikte

İbrahim
Halil
Soğukoğlu

(*Hülâsatü'l-âdâb*, s. 79) daha çok Nakşibendîliğe bağlı kalmıştır. Kaynaklarda, güçlü bir hâfızaya sahip olduğundan öğrenim hayatında çok sayıda hadis ezberlediği, dört mezhep fıkhını iyi bildiği, Arapça, Farsça, Kürtçe, Pomakça ve Fransızca gibi dilleri konuştuğu kaydedilir.

On dokuz yaşında iken Kuvâ-yi Milliye saflarında Büyük Taarruz'a katılarak Afyon cephesinde savaşan İbrahim Halil Efendi, Şeyh Said hareketinin (1925) ardından askere alındı ve 17. Kolordu istihbarat kalem kâtipliğinde yazıcı onbaşı olarak görev yaptı. Bu sırada bazı kumandanlarla da düştüğü ihtilâf üzerine istihbarat tabiki için gönderildiği Suriye'den dönmedi (1928). Halep'e giderek dört ay kadar Şeyh Ebü'n-Nasr Efendi'nin yanında kaldı. Şam, Lübnan ve Ürdün'e yaptığı seyahatlerin ardından Halep'in Afrin ilçesinde eski bir peygamber makamı olarak bilinen Urya Nebî Camii'ni tamir ettirip irşad faaliyetine başladı. İnsanları konuşmasıyla kısa sürede etkisi altına alınca bölge halkının çoğu kendisine intisap etti. Müridlerinin bölgede teşkilâtli bir güç haline gelmesi Fransız manda rejimini rahatsız ettiğinden 1930'da tutuklanarak Türkiye'ye teslim edildi. Kilis'e getirilip nezarete alınan İbrahim Efendi önce Şeyh Said hareketi içindeki Şeyh Osman'a yardım eden Hopalı Halil zannedildi, ancak Gaziantep'te yapılan kimlik tahkikatıyla durum anlaşılınca idamla yargılanmaktan kurtuldu. Bununla birlikte halkı şapka inkılabı aleyhine tahrik ettiğine dair Suriye'den gelen raporlar yüzünden Gaziantep'te on altı ay kadar hapisteye kaldı. Hapiste iken cuma namazı kıldırarak ve vaaz etmek için Gaziantep valisinden izin aldı, yaptığı vaazlarla hapishanedeki isyanları bastırarak, birçok sabıkalının ıslahını temin etti. 1931'de hapisteden çıktıktan sonra da Gaziantep'te kaldı. Özellikle İslahiye ve çevresinde kısa sürede etrafına büyük bir mürid kitlesi toplaması bazı kimseleri rahatsız etti, aleyhinde çeşitli suçlamalar yapıldı. 1934'te Bakanlar Kurulu kararıyla Bilecik'e mecburi

ikamete gönderildi. Burada sıkı bir takip altında tutulmasına rağmen Suriye'deki müridleriyle alâkasını sürdürdü.

1937'de Hatay meselesi gündeme gelince bölgedeki nüfuzu bilindiğinden Bakanlar Kurulu kararıyla, mecburi ikamet kararı kaldırıldı ve Hatay meselesine katkı sağlaması istendi. Bölgedeki saygınlığı anavatana katılma meselesini referandumla belirleyecek olan Hataylılar'ın Türkiye Cumhuriyeti'ne ilhak yönünde temayül göstermeleri hususunda olumlu bir etki yaptı. Temmuz 1938'de Suriye'ye dönüp Fransızlar'a karşı mücadeleye devam ettiyse de müridlerinin yaşadığı bölgenin yoğun hava bombardımanına uğraması üzerine önemli bir grupla birlikte Türkiye'ye iltica etti. Bir süre Kilis'te tutulduktan sonra 25 Mart 1939 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla yeniden Bilecik'e mecburi ikamete gönderildi.

İbrahim Halil Efendi II. Dünya Savaşı'nın başlaması ve Fransa'nın Suriye'deki etkinliğinin azalması üzerine Haziran 1940'ta Bilecik'ten kaçarak Suriye'ye gitti ve bir süre Halep'te gizlendi. Bu arada Fransızlar'la yaptığı yazışmalarla bir anlaşma zemini arayıp Kürt dağı bölgesi için özerklik sağlamaya çalıştıysa da askerî gücünü büyük ölçüde kaybettiğinden başarılı olamadı. Bunun üzerine Suriye'nin önde gelen kurtuluş hareketleriyle toplantılar düzenledi ve ülkenin bağımsızlığı için ortak bir cephe oluşturmaya çalıştı. Binden fazla silâhlı müridiyle Fransızlar'a önemli kayıplar verdirdi. Bu mücadeleden bir sonuç alamayacağını gören İbrahim Halil Efendi Türkiye tarafına geçtiği bir sırada "sınırı pasaportsuz geçme ve ruhsatsız silâh bulundurma" gibi suçlamalarla tutuklanarak kısa bir süre Kilis Hapishanesi'nde kaldı. 21 Haziran 1941'de Bakanlar Kurulu kararıyla Manisa'ya mecburi ikamete gönderildi. Bu arada Suriye, mürid hareketinin de önemli katkılarıyla Fransız manda yönetiminden kurtularak bağımsızlığını kazandı. Bu mücadele, Fransız Roger Lescot'un *Le Kurd Dagh et le mouvement mouroud* adlı eserinde konu edilerek dünya literatürüne "müridler hareketi" olarak geçti. Halil Efendi "Kürt Beyi" ve "Hâfız Efendi" diye tanındığı Manisa'da irşad faaliyetini sürdürürken 24 Nisan 1952 tarihinde fâili meçhul bir cinayete kurban gitti.

Eserleri. 1. *Hülâsatü'l-âdâb fi reddi's-serâb*. Müellif bu eserini genç yaşta ölen kardeşi Ahmet Sadık adına yazmıştır. 1938'de Halep'te Maarif Matbaası'nda ba-